

Kolor i plastyka ceramicznych elewacji dawnego Prezydium Policji (1927–28) we Wrocławiu przy ul. Podwale 31/33

DR EWA ŁUKASZEWICZ-JĘDRZEJEWSKA

AKADEMIA SZTUK PIĘKNYCH IM. EUGENIUSZA GEPPERTA WE WROCŁAWIU
WYDZIAŁ CERAMIKI I SZKŁA, KATEDRA KONSERWACJI I RESTAURACJI CERAMIKI I SZKŁA

CEGLANE DZIEDZICTWO

Jedną z charakterystycznych cech historycznej architektury Wrocławia jest paleta barw ceglanych elewacji dekorowanych szklawionymi wstawkami. O ile w XIX-wiecznej architekturze Wrocławia czynne są nawiązania do rodzimej tradycji romańsko-gotyckiej, to po 1918 r. jej symbolem staje się ekspresyjny detal ceramiczny z wykorzystaniem barwnych kształtek. Repertuar ceramicznych architektonicznych form dekoracyjnych, ukształtowanych przez stulecia, stanowiął w trzeciej ćwierci XIX w. zbiór niemal zamknięty. Niemiecką architekturę ceglana XIX i XX w. charakteryzowało perfekcyjne opracowanie lica ściany, która mogła stanowić jednolitą, pozbawioną dekoracji płaszczyznę muru, jak i tło dla nieszkliwionej i szklawionej dekoracji ceramicznej. Nietynkowana cegła oprócz walorów użytkowych wносиła dodatkowy walor estetyczny – monumentalizację

dr Ewa Łukaszewicz-Jędrzejewska

Historyk sztuki i architektury, dr nauk technicznych, adiunkt w Katedrze Konserwacji i Restauracji Ceramiki i Szkła ASP we Wrocławiu. Specjalista dokumentacji i rewitalizacji zabytkowej architektury. Interesuje się

socjologią sztuki, sztuką nowych mediów i ich zastosowaniem w projektowaniu konserwatorskim, relacjami sztuki i władzy, publikuje. Przygotowuje habilitację, której wątkiem przewodnim jest praktyczna synergia nauk w konserwatorstwie.

e-mail: e.jesska@gmail.com

STRESZCZENIE

Zestawienie pojęć modernizmu i funkcjonalizmu w architekturze, z terminami *dekoracja* i *ornament* wnosi do dyskusji o architekturze przełomu lat 20. i 30. XX w. pewien rys sprzeczności. Architektura tego czasu stanowi dla współczesnego odbiorcy zbiór obiektów charakteryzujących się ascetyczną estetyką brył, geometryczną grą pozbawionych dekoracji płaszczyzn, ramowych konstrukcji wnętrza o zmiennych parametrach przestrzennych, negacją historycznych odniesień. Taka charakterystyka wynika z realizacji w architekturze czysto utilitarnych zadań, przy zmniejszeniu roli, a nawet negowaniu dekoracji. W ocalałej po drugiej wojnie światowej architektonicznej wizjoserferze¹ Wrocławia istnieją dwa obiekty, które stały się przykładem alternatywnego potraktowania przez ich twórców modernistyczno-funkcjonalnej ascezy. Są to monumentalny gmach dawnego Prezydium Policji przy Podwalu, proj. Rudolfa Fernholza (1928) i budynek dawnego Urzędu Poczty Rzeszy przy ul. Zygmunta Krasińskiego, proj. Lothara Neumanna (1929). W tym artykule zajmę się dziełem Fernholza – obecną siedzibą Komendy Wojewódzkiej Policji. Jest to gmach użyteczności publicznej zaprojektowany w duchu funkcjonalizmu, który swą dyspozycją przestrzenną spełnia do dziś warunki sprawnej „maszyny obsługi sfery publicznej”. Zdecydowanie różną estetykę reprezentuje natomiast dekoracja elewacji tego budynku, zaprzeczająca teżom o ascezie modernistycznej architektury. Licowane klinkierową cegłą elewacje wykonane w technice ceramicznych flagstones, kształtek i terakotowych modułów, stanowią unikalny zespół zachowanych dekoracji. Kolorы flagstones i kształtek oraz terakotowe plakiety elewacji były specjalnie komponowane w cegielni w Nowogrodzcu koło Bolesławca. W artykule poddano analizie, pod kątem kompozycji kolorystycznej elewacji i jej detalu, kompletnie zachowaną elewację obecnego gmachu Komendy Wojewódzkiej Policji. Plastyka muru może stać się także problemem terminologicznym w kontekście dokumentacji konserwatorskich.

SUMMARY

Color and plastics of the ceramic façades of the former Presidium of the Police (1927–28) in Wrocław at ul. Podwale 31/33

The juxtaposition of modernism and functionalism in architecture, with the notions decoration and ornament brings to the discussion of the architecture of the turn of the 1920s and 1930s a certain feature of contradiction. The architecture of this time is for the contemporary recipient a set of objects characterized by the ascetic aesthetics of solids, a geometric game without decorating planes, frame construction of the interior with variable spatial parameters, negation of historical references. The definition of this architecture was determined by the definitional paradigm of a function devoid of decoration. In the post-WWII architectural vision of Wrocław, there are two objects that have become an example of the alternative treatment of their modernist-functional asceticism. They are a monumental edifice of the former Police Presidium at Podwale, designed by Rudolf Fernholz (1928) and the building of the former Post Office of the Reich at ul. Zygmunt Krasiński, designed by Lothar Neumann (1929). In this article I will deal with the work of Fernholtz - the current building of the Provincial Police Headquarters. It is a public utility building designed in the spirit of functionalism, which with its spatial disposition meets the conditions of an efficient "public sphere service machine". The façade decoration of the building, which denied theses about the decorative asceticism of modernist architecture, represents a definitely different aesthetics. Veneer clinker bricks made in the technique of ceramic flagstones, shapes and terracotta modules constitute a unique set of preserved decorations. The colors of flagstones and fittings as well as terracotta elevation plaques were specially composed in the brickworks in Nowogrodziec near Bolesławiec. In the article, was analyzed the completely preserved facade of the current building of the Provincial Police Headquarters in terms of color composition of the façade and its details. Wall masonry can also become a terminological problem in the context of conservation documentation.

SŁOWA KLUCZOWE

modernizm, architektura ceglana, kolor, dekoracja, ornament, estetyka

KEYWORDS

modernism, monuments, clinker works, color, ceramic ornaments, aesthetic

1. Za prof. Niemczyk E., *Kamiennie słowa. Architektura III Rzeszy, próba charakterystyki*, (1984), [w:] „Pismo” nr 4, s. 78, cyt.: (...) *Architektura i urbanistyka – a one należą do najbardziej monumentalnych form wizjoserfer – nie dają się tak łatwo odsunąć w cień (...)*.

bryły, przez nadanie określonego kolorytu zespołowi, jednolitego lub w odcieniach czerwieni w zależności od stopnia wypału i użytych mineralnych komponentów. Dekoracja ceglana była także dziełem o idealnie powtarzalnych czterech parametrach: wymiaru, ciężkości, spieku i szklwienia.

W ocalałej po II wojnie światowej architektonicznej sylwecie Wrocławia, istnieją dwa obiekty będące przykładem alternatywnego potraktowania przez ich twórców zasad modernistyczno-funkcjonalnej ascezy. Są to monumentalny gmach dawnego Prezydium Policji (obecnie Komendy Wojewódzkiej Policji) przy ul. Podwale, proj. Rudolfa Fernholza (1928) i budynek dawnego Urzędu Poczty Rzeszy (obecnie Poczty Głównej) przy ul. Zygmunta Krasińskiego, proj. Lothara Neumanna (1929). Oba budynki powstały w czasie intensywnego rozwoju miasta na przełomie lat 20. i 30. XX w., kiedy to przez wprowadzenie w historyczną tkankę urbanistyczną wielokubaturowych i wielokondygnacyjnych gmachów, dążono do stworzenia jego nowoczesnego wizerunku². Gmachy przetrwały oblężenie w stanie niemal nieuszkodzonym i stanowią trwałe elementy dziedzictwa kulturowego miasta. Zachowały także ciągłość funkcji, a dzięki swojej lokalizacji, formie architektonicznej, dyspozycji wnętrza i repertuariowi form dekoracyjnych są ciekawym przykładem połączenia architektury *stricte* funkcjonalnej z cechami reprezentacji. Ceramiczna dekoracja elewacji obu budynków jest przykładem niekonwencjonalnego zastosowania wielobarwnych flizów, detali architektonicznych, połączenia cegły licowej i dekoracyjnej płaskorzeźby z terakoty.

ZAPLECZE TECHNOLOGICZNE

Przemysł ceramiczny i kultura pracy w rzemiosłach ceramicznych ma na Dolnym Śląsku historię datowaną od średniowiecza. Szczególne zagęszczenie lokalizacji manufaktur ceramicznych, dotyczyło okręgu bolesławieckiego. Jedną z najbardziej znanych była fabryka klinkieru w Odrzychowie/Nowogrodźcu nad Kwisą (Ullersdorf am Queis/Naumburg am Queis). Zakład uruchomiony w 1864 r. był jednym z najnowocześniejszych tego typu w tamtych latach. Fabrykę w latach 80. XIX w. wyposażono w nowoczesny piec Hoffmanna. O wysokiej jakości wyrobów z Nowogrodźca świadczy fakt realizacji przez cegielnię rządowych zamówień przy budowie prestiżowych obiektów we Wrocławiu w latach 20. i 30. XX w. Po 1945 r. cegielnia wznowiła pracę, dostarczając – na potrzeby odbudowy, rekonstrukcji i restauracji obiektów architektonicznych – cegły, kształtki i elementy terakotowe, produkowane w historycznych technologiach z materiałów i komponentów czerpanych z dotychczasowych złóż. Cechą charakterystyczną zamkniętego w 2012 r. zakładu był postindustrialny zespół dekoracji, stanowiący „plenerowy” katalog elementów i detali

architektonicznych oraz terakotowych form rzeźbiarskich, produkowanych w nim od początków jego istnienia, aż do lat 80. XX w. Oprócz wartości estetycznych mają one także charakter normatywny, ważny dla decyzji konserwatorskich³. Dekoracyjne detale i elementy przedstawione w artykule obiektu, zostały wyprodukowane w Odrzychowie/Nowogrodźcu⁴.

GMACH POLICJI – ZAŁOŻENIA PROJEKTU

W 1925 r. powstały ostateczny plan funkcjonalny obiektu, opracowany przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych oraz dwa szkice koncepcyjne bryły i elewacji. Rada Miejska wybrała do realizacji projekt autorstwa Rudolfa Fernholza (szkice powstały we współpracy z rządowym mistrzem budowlanym J. Maltrizem)⁵ z niezwyklej obrysem

Fot. 1. Widok gmachu od strony północno-zachodniej, fot. archiwalna ABMW, t. IV/37 sygn. 899.

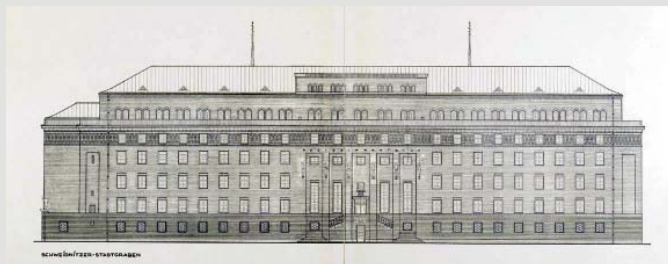
Fot. 2. Widok gmachu od strony południowo-wschodniej, fot. archiwalna, ABMW, t. IV/37 sygn. 18604.

gabarytu. Obiekt został założony na planie nieregularnego trapezu o łagodnie, łukowo wygiętych bokach – wklęsłym wschodnim i wypukłym zachodnim.

Fasady północna i południowa utrzymywały linię prostą, równoległą do osi ulic Podwale i Łąkowej. W 1928 r. w „Zeitschrift für Bauwesen”, ukazał się artykuł opisujący ów nowy gmach policji, w którym omówiono determinanty architektoniczne i estetyczne narzucone przez zastany układ urbanistyczny Przedmieścia Świdnickiego. Reminiscencje mezopotamskie i egipskie pojawiły się także w koncepcji ceramicznej dekoracji wnętrza, nawiązującej do reliefu i polichromii staroegipskich⁶. W projektowaniu punktu ciężkości fasady frontowej od Podwale brano pod uwagę wrażenia, które

- O kierunkach i tendencjach w planowaniu urbanistycznym miasta przełomu XIX/XX w., pisze w licznych publikacjach Wanda Kononowicz. Dla lat 20. i 30. XX w. podstawę źródłową stanowią: W. Kononowicz, *Wrocław, kierunki rozwoju urbanistycznego w okresie międzywojennym*, Wrocław 1997. O wrocławskich wieżowcach w projektach Maxa Berga pisze Jerzy Ilkosz, *Wieżowce w strukturze miasta na przykładzie Wrocławia w latach 1919–1928. Koncepcja urbanistyczna Maxa Berga*, [w:] *Wieżowce Wrocławia 1919–1932*, red. Jerzy Ilkosz, Beate Stortkühl, Katalog wystawy, Wrocław 1997.
- Analiza ceramicznej dekoracji elewacji budynków wchodzących w skład zespołu cegielni w Odrzychowie/Nowogrodźcu, powstała podczas prac ewidencyjnych związanych z procedurą wpisu do rejestru zabytków techniki (nr A/5245/1-13). Także E. Łukaszewicz-Jędrzejewska, *Ceramiczna dekoracja elewacji budynków zespołu dawnej fabryki klinkieru w Nowogrodźcu koło Bolesławca*, [w:] *Integracja sztuki i techniki w architekturze i urbanistyce*, Bydgoszcz 2014, s. 216–222.
- Analizuję to zagadnienie w artykule *Funkcje dekoracji ceramicznej w przestrzeni industrialnej dawnej cegielni w Nowogrodźcu koło Bolesławca*, [w:] *„Szkło i Ceramika” nr 5/2017*, s. 6–9.
- Alternatywne szkice projektów zachowane w Archiwum Budowlanym Miasta Wrocławia, przedstawiają monumentalne, symetryczne bryły o różnym stopniu addytywności, niektóre inspirowane architekturą sumeryjską. Zespół akt Prezydium Policji (*Polizeipraesidium*) ABMW, t. IV/37.
- Ikonegrafii wnętrza sprzed 1945 r. publikuje A. Markowska, A. Tomaszewicz, *Budynek Prezydium Policji we Wrocławiu*, w: *Architektura Wrocławia, tom 4. Gmach*, red. Jerzy Rozpędowski, Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1998, s. 428, 429.

mógł odczuwać przechodząc mając po stronie południowej monumentalną zabudowę otoczenia pl. Wolności, a przed sobą kompleks sądu i więzienia. Utrzymanie proporcji zabudowy w perspektywie ulicy było jednym z najważniejszych celów projektanta. Portal główny określono jako przypominający warowny zamek (*Zwingburg*), korespondujący z neoromańskimi wieżami sądu. Jako wyraz panującego w latach 20. nurtu „nowej rzeczowości” w budownictwie przyjęto horyzontalny, pasmowy układ otworów okiennych, co zostało przez recenzenta przyjęte z dużym uznaniem. *Horizontal gelagerten Fensteröffnungen der asketischen Baugessinnung unsere Tage besonderes entgegen*⁷.

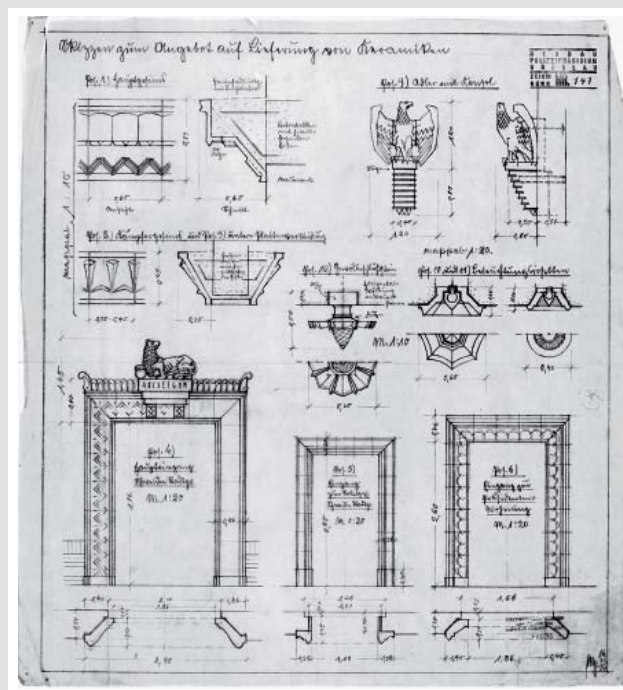
Rys. 1. Widok elewacji frontowej północnej, rysunek archiwalny ABMW, t. IV/37 sygn. 18602.

Reprezentacyjny hol wejściowy, wyłożony jasnozieloną ceramiką, został określony jako jedyne pomieszczenie o charakterze „odświetlanej architektury” (*festlich – architektonische Ausgestaltung*), podczas gdy rewiry korytarzy na kondygnacjach uzyskały nieco „koszarowy charakter” (*kasernenartigen*). W konkluzji opisu wnętrza gmachu policji stwierdzono, że w projekcie i wykonaniu całego obiektu zachowano harmonię między jego estetycznymi i czysto użytkowymi walorami. Ten ład funkcji i formy, dający poczucie bezpieczeństwa, miał symboliczne znaczenie dla relacji obywatela z instytucją policji jako reprezentantem państwa. Podczas oblężenia Wrocławia w 1945 r. obiekt nie został w istotnym stopniu uszkodzony, później zaś przejęły go władze miasta i oddały do dyspozycji Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. W Archiwum Budowlanym m. Wrocławia zachowała się odręczna notatka z października 1945 r., potwierdzająca przejęcie poniemieckich akt budowlanych gmachu policji przez Wydział Budowlany dawnej Twierdzy Wrocław i objęcie ich szczególnym nadzorem.

KOLOR I PLASTYKA ELEWACJI

Problemem estetycznym projektantów elewacji było dobranie takiego odcienia cegły klinkierowej, by stanowił on kolorystyczne uzupełnienie i dopełnienie istniejących już w gmachu sądu, tworzących monumentalne „neonormandzkie” pierzeje o ujednoliconym, lekko cynobrowym kolorystyce lica. Wątki murów nawiązywały w nich do średniowiecznych układów cegieł z kordonowymi podziałami elewacji i „neoromańskim” detalem architektonicznym. Także w gamie

cynobru utrzymana została ceglana elewacja zburzonej w listopadzie 1938 r., podczas „nocy kryształowej”, Nowej Synagogi. Celem projektanta było stworzenie kontrastu do istniejących obiektów, wyrażonego nie tylko w kubicznej, monumentalnej formie bryły, ale także w materiale budowlanym oraz detalach i elementach dekoracji architektonicznej. Kontrast ten został uzyskany przez zastosowanie w licowej okładzinie elewacji trzech tonacji kolorystycznych i wątków stworzonych przez wąskie klinkierowe flizy w ukośnych, meandrowych i krzyżowych układach. Nowym elementem dekoracyjnym było zastosowanie w ościeżach portali płycinowej dekoracji z terakoty z kaligraficzno-roślinnymi reliefami w stylu *art déco*, włączonymi w ekspresjonistyczny nurt architektury. Mocny akcent dekoracyjny nadało wprowadzenie do strefy podokapowej wrzecionowatych form terakotowych oraz podkreślenie ostatniej kondygnacji obiektu szerokim fryzem ceglanym o skomplikowanych geometrycznych układach. Zestawienie dość płaskich elementów terakotowych z trójwymiarowym fryzem dawało jednocześnie efekty kolorystyczne oraz światłocieniowe. Wrażenia nowej estetyki elewacji dopełniał odmienny stylistycznie wizerunek każdej z czterech fasad. Pomimo tych różnic, wykazanych w opisie inwentaryzacyjnym, obiekt zachowuje estetyczną spójność, stając się jednocześnie dla badacza inspiracją do styloznawczych poszukiwań.

Rys. 2. Szkice projektowe detalu ceramicznego, rys. archiwalny ABMW-TP 899, sygn. 20241.

Elewacja północna – od ul. Podwale – najbardziej reprezentacyjna, a jednocześnie najbardziej zacieniona, utrzymana jest w stylistyce warownego zamku z akcentem monumentalnego portyku wejściowego. Z wyjątkiem godzin porannych, widz obserwuje ją zawsze „pod słońce”. W okładzinie zastosowano flizy o odcieniu niebieskofioletowym z glin pochodzących ze złoża „Ilsa”⁸. Angobowana płytki dawała pod wpływem promieni słonecznych delikatne bliki, a zacieniona – w godzinach późniejszych – stwarzała wrażenie szarej mgiełki otaczającej budynek. Taka kolorystyka elewacji w połączeniu z monumentalnym portykiem ozdobionym terakotowymi, gotycyzującymi figurami o wydłużonych proporcjach, stwarzała i stwarza także dzisiaj wrażenie symbolicznej świątyni prawa⁹. Portal wejściowy

7. Wszystkie cytaty pochodzą z B. Dammaier, *Polizeibauten*, w: „Zeitschrift für Bauwesen” Jg. 79, Hf 7, 8, 11, 1929; F. Lanzberger, *Das neue Polizeipraesidium*, w: „Schlesische Monatshefte”, Jg. 5, 1928, nr 12.

8. Złoże „Ilsa” – nazwę własną złoża gliny, cytując za F. Lanzberger, *Das neue Polizeipraesidium*, [w:] „Schlesische Monatshefte”, Jg. 5, 1928, nr 12. Autor wymienia nazwę złoża bez podania jego lokalizacji. Możemy przypuszczać, że jest to jedno z niezliczonych obecnie złóż. Jego lokalizacja i identyfikacja wykracza poza ramy niniejszego artykułu.

9. Autorem figur był znany berliński rzeźbiarz Felix Kupsch (1885–1969), profesor rzeźby w berlińskiej Akademii Sztuk Pięknych. Przedstawiciel nurtu modernistycznego w rzeźbie niemieckiej. Twórca – między innymi formami – figuralnych, monumentalnych rzeźb architektonicznych wykonywanych w technice terakoty. *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler des XX Jahrhunderts*, Band 3, Leipzig 1956, s. 142.

Fot. 3. Narożnik północno-wschodni w świetle porannym podkreślającym reliefy fryzów, kontrasty faktur i kolor lica muru.

Fot. 4. Narożnik północno-zachodni w świetle podkreślającym fioletowy odcień glin ze złóż „Ilse”.

Fot. 5. Elewacja północna, fragment portyku głównego, kompozycja dwóch odcieni i kontrastowy efekt szklenia i matu flizów.

Fot. 6. Fragment fryzu obiegającego gmach na wysokości V kondygnacji.

Fot. 7. Fragment dekoracji kapitela – portal w północno-zachodnim narożniku.

zdobią potężne terakotowe płyciny w odcieniach zbliżonych do różu indyjskiego. Według źródeł ceramika portali pochodzi z obecnie nieistniejącej już cegielni w Ullersdorf am Queis (Odrzychów k/Bolesławca, ówczesnie jego dzielnica, dziś już nieistniejąca), jednak terakoty o identycznej barwie produkowała także klinkiernia w Nowogrodzcu¹⁰. Elewacja północna budynku zdecydowanie kontrastuje z czerwienią sąsiednich budynków sądu.

Elewacja wschodnia – otrzymała okładzinę licową w kolorze o ton cieplejszym, a jej oszczędna tektonika sprawia, że kolor „rozwija się” przed oczami obserwatora, łagodząc mocne wrażenie elewacji frontowej. Ważniejszą rolę spełniają tu efekty światłocieniowe uzyskiwane przez ostre, „kryształowe” załamania narożników z pseudogotyckimi fialami (narożnik południowo-zachodni). Ten efekt utrzymuje się na elewacji południowej, jednak przez jej topografię – wielka brama przejazdowa na osi, odsłaniająca niemal białą wyprawę muru wokół wielkich, dekorowanych terakotowym reliefem otworów okiennych wewnętrznej klatki schodowej skrzydła północnego – ulega pozornemu rozjaśnieniu.

Elewacja zachodnia, bezpośrednio sąsiadująca z czerwonymi

murami gmachu sądu, wydaje się kolorystycznie najcieplejsza. Wykonanie dokumentacji fotograficznej obiektu było zadaniem trudnym, gdyż tonacja elewacji jest uzależniona od pory dnia, nasłonecznienia, warunków atmosferycznych, możliwości ekspozycji.

Elementem łączącym stylistycznie różne dekoracje i jednocześnie nadającym bryle horyzontalny charakter są ceglane i terakotowe fryzy obiegające wszystkie elewacje. Są one ukształtowane z naprzemienne wysuniętych cegieł, ostrokrawędzistej ukośnej plecionki i nadwieszonych terakotowych kształtek. Zestawienie trzech odcieni cynobru, fioleto klinkieru i brunatnej, matowej terakoty z cienkim, lekko żółtym spoinowaniem daje wyraziste efekty plastyczne. W strefie podokapowej jest to dodatkowy motyw terakotowych „wrzecion”, obiegający trzy elewacje i ostrosłupowych, ustawionych ukośnie klinów tworzących tło dla otworów okiennych w ostatnich kondygnacjach elewacji wschodniej i zachodniej. Kolejnymi elementami uzupełniającymi kolorystycznie obiekt są cztery terakotowe portale z abstrakcyjną dekoracją reliefową *art déco* w ościeżach, w odcieniu ciemnego ugru. Wymienione wyżej terakotowe elementy są też eksponowane jako detale architektoniczne w plenerowym „katalogu” klinkierni w Nowogrodzcu.

Od 1945 r. elewacje nie zostały poddane pracom konserwatorskim ani zabiegom oczyszczającym. Wykonywano tylko

10. R. Konwiarz, *Die Baukunst Breslau. Ein Architektonischer Führer*, Breslau 1929.

Fot. 8. Narożnik południowo-wschodni w pełnej ekspozycji światła – efekty kontrastu faktur, światłocienia na „kryształowych” formach fial i terakotowym gzymsie.

Fot. 9. Fragment portyku południowo-zachodniego w ekspozycji popołudniowej – wielość kompozycji flizów, kontrast faktur, harmonia kolorów w pełnym oświetleniu.

Fot. 10. Brama przejazdowa od południa – detal podłucza z dekoracją kształtkową, kostkową, fryzem z terakoty i maskami.

powierzchnowe wymiany cegieł podczas robót instalacyjnych. Stan elewacji jest bardzo dobry, pomimo stałej ekspozycji na szkodliwe czynniki atmosferyczne. Klinkierowa powierzchnia jest równomiernie pokryta miejską patyną. Miejscowe próby oczyszczenia lica i terakotowych portali ukazują doskonale zachowane barwy i strukturę ceramiki, świadcząca o wysokim poziomie technologicznym śląskich klinkierni¹¹.

Wnioski Gmach dawnego Prezydium Policji we Wrocławiu jest obiektem wyjątkowym z kilku powodów: oprócz niebagatelnej wspomnianej wcześniej wartości artystyczno-estetycznej oraz symbolicznej, ze względu na stopień zachowania oryginalnej technicznej i technologicznej struktury i ciągłości funkcji umożliwia dalsze badania technologiczne mas ceramicznych, stopni wypału, wytrzymałości struktur, jakości i kolorystyki powłok szkliw klinkierowych. Możliwość konfrontacji oryginalnego materiału z prototypami/wzorcami zachowanymi w Nowogrodzcu jest dodatkowym atutem w projektowaniu przyszłych prac konserwatorskich i restauratorskich. Zniszczenie

tkanki urbanistyczno-architektonicznej miasta w latach 1945–50 miało wymiar katastrofy, do której przyczyniła się dodatkowo rabunkowa polityka władz polskich, odpowiedzialnych za zarządzanie tak zwanym „mieniem poniemieckim”¹². Jednak dzięki zachowanym w dużym stopniu materiałom archiwalnym, wciąż istnieją podstawy dla badań porównawczych i styloznawczych nad typologią architektury ekspresjonistycznego nurtu śląskiego modernizmu.

LITERATURA

- [1] Łukasiewicz-Jędrzejewska E., (2014), *Ceramiczna dekoracja elewacji budynków zespołu dawnej fabryki klinkieru w Nowogrodzcu koło Bolesławca*, [w:] „Integracja sztuki i techniki w architekturze i urbanistyce”, Bydgoszcz, s. 216–222
- [2] Kononowicz W., (1997), *Wrocław, kierunki rozwoju urbanistycznego w okresie międzywojennym*, Wrocław
- [3] Ilkosz J., (1997), *Wieżowiec w strukturze miasta na przykładzie Wrocławia w latach 1919–1928. Koncepcja urbanistyczna Maxa Berga*, [w:] „Wieżowce Wrocławia 1919–1932”, red. Jerzy Ilkosz, Beate Stortkühl, Katalog wystawy, Wrocław
- [4] Zespół akt Prezydium Policji (*Polizeipraesidium*), ABMW t. IV/37
- [5] Markowska A., Tomaszewicz A., (1998), *Budynek Prezydium Policji we Wrocławiu*, [w:] „Architektura Wrocławia”, tom 4. „Gmach”, red. Jerzy Rozpędowski, Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, s. 428, 429
- [6] Dammaier B., *Polizeibauten*, w: „Zeitschrift für Bauwesen” Jg.79, Hf 7,8,11, 1929; Lanzberger, F. *Das neue Polizeipraesidium*, w: „Schlesische Monatshefte”, Jg. 5, 1928, nr 12
- [7] Niemczyk E., (1991) *Nowa forma w architekturze Wrocławia pierwszego trzydziestolecia XX wieku*, [w:] „Roczniki Sztuki Śląskiej”, R. XV, Wrocław, s. 442
- [8] Konwiarz R., (1929), *Die Baukunst Breslau. Ein Architektonischer Führer*, Breslau

11. Na dokumentację czekają jeszcze ceramiczne elementy wyposażenia wnętrz, na który składają się okładziny ścienne i dekoracja architektoniczna pomieszczeń reprezentacyjnych. W biurach zakładu w Nowogrodzcu zachowane były do 2009 r. pojedyncze egzemplarze flizów ściennych i kształtek wyprodukowanych dla głównego holu recepcyjnego gmachu Prezydium Policji.

12. Akta dotyczące odgruzowania Wrocławia, znajdują się w zbiorach Archiwum Państwowego we Wrocławiu, w częściowo opracowanym zespole akt Wojewódzkiej Rady Narodowej (1946–1950), *Wrocław, zniszczenia wojenne, odbudowa*, sygnatury 330–334, 385.

ARTYKUŁY NAUKOWE

Nowe technologie, odkrycia historyczne, prace badawcze – artykuły naukowe w naszym czasopiśmie są recenzowane i otrzymują 5 pkt. w ocenie MNiSW.

Informacje dla autorów: www.szklo-ceramika.pl
Materiały można przysyłać na: redakcja@szklo-ceramika.pl

S+C
Szkło i Ceramika